

DE NIEUWE TONEELBIBLIOTHEEK

Deze tekst is afkomstig van de online bibliotheek op www.denieuwetoneelbibliotheek.nl.

De rechten, inclusief en met name de rechten voor uitvoering, liggen voor alle teksten bij de auteur en het is dan ook verplicht om voor elke vorm van uitvoering toestemming bij de betreffende schrijver aan te vragen. Voor elke schrijver is het van groot belang om te weten of zijn teksten worden uitgevoerd, dus neem alstublieft bij elke lezing, encenering, bespreking in het onderwijs e.d. even contact op met de auteur! Het contact adres voor deze tekst is:

Schrijver	Ad de Bont
Titel	Mirad een jongen uit BosniÃ«
Jaar	1993
Uitvoering	Wederzijds / Ad de Bont

Copyright (C) 1993 by Ad de Bont

MIRAD een jongen uit Bosnië

—

Ad de Bont

Personen:

deel 1

FAZILA

DJUKA

deel 2

MIRAD

VERICA

DEEL 1

proloog

FAZILA sorry

 sorry dat wij hier zijn

 dat wij jullie tijd in beslag nemen

DJUKA sorry

FAZILA sorry dat wij jullie lucht inademen

DJUKA dat wij op jullie bodem lopen

FAZILA dat wij voor jullie uitzicht staan

DJUKA sorry

FAZILA ja sorry

DJUKA sorry dat wij er uit zien

 zoals wij er uit zien

FAZILA zo lelijk

DJUKA nee niet lelijk

 anders

FAZILA lelijk

 wij zijn lelijke mensen

DJUKA ik misschien wel maar jij niet

FAZILA lelijke mensen in lelijke kleren

DJUKA je bent niet lelijk

FAZILA dat ben ik wel

 voor hen ben ik dat wel

DJUKA voor mij ben je nog net zo mooi als

FAZILA DJUKA asjeblieft

DJUKA sorry

FAZILA sorry dat wij jullie rust verstoren

DJUKA alsof jullie al niet genoeg voor ons doen

FAZILA sorry dat wij niet dankbaar en tevreden zijn
DJUKA niet genoeg tenminste
FAZILA en dat wij geen kees of margot of willem of carolien heten
DJUKA maar DJUKA
FAZILA en FAZILA
DJUKA sorry dat wij in een gewoon huis wonen
een van jullie huizen
FAZILA dat we niet nee hebben gezegd
DJUKA dat we in jullie treinen en bussen zitten
FAZILA en op jullie bankjes in de zon
DJUKA ook sorry dat we niks bij ons hebben
FAZILA geen gevulde druivenbladeren
of andere lekkere hapjes
DJUKA of een diaserie
FAZILA of zelfbeschilderde poppen
DJUKA het enige wat we hebben is een verhaal
FAZILA nog een akelig verhaal ook
DJUKA maar het is het onze
we hebben geen ander
van ons en van MIRAD
onze neef

1

FAZILA naam

uw naam

your name

ihre name

votre nomme

DJUKA vier talen spreek ik
maar ik begreep niet wat ie wilde

FAZILA waar komt u vandaan
where do you come from
woher kommen sie

DJUKA servo-kroatisch russisch engels Duits

maar mijn hoofd was opeens helemaal leeg
FAZILA wat sta je me nou aan te staren man
your passport please
ihre pass

DJUKA ik zag alleen maar die mond
die bewegende mond
die mond vol rattentanden waarmee zigic
de ergste van allemaal
op een nacht
op een van die verschrikkelijke nachten
bij een van mijn kameraden...

FAZILA jezuschristus
weer zo'n analfabeet
land
country
turkije joegoslavië

DJUKA nee nee bosnië-herzegovina

FAZILA o nou opeens wel
vluchteling dus
refugee
fluchtling
die kant op
that way

DJUKA maar ik ben geen vluchteling
want ik ben niet gevlucht
ik ben weggewaaid
als een blad van een boom
er is in ons land een verschrikkelijke wind opgestoken
een wind vol vuur en verkrachting
en op een dag
op een dag die ik me niet meer herinner
die ik me niet meer durf te herinneren
ben ik weggewaaid
wie zou er uit zich zelf vluchten
wie zou zonder afscheid te nemen
z'n eigen huis
z'n eigen dorp of stad

z'n eigen land
z'n eigen familie in de steek laten
en dan
ergens aankomen waar je niet welkom bent
vluchtelingen zijn nooit welkom
nergens
dat weet iedereen
dat heeft de geschiedenis al zo vaak bewezen
waarom zou je dan vluchten
waarom een langzame dood in een vreemd land
als je op de drempel van je eigen huis ook kunt sterven
vluchtelingen bestaan niet
er bestaan alleen weggewaaide mensen mensen die door de wind
over de wereld zijn geblazen

2

FAZILA nunspeet 31 augustus 1992

lieve tante FAZILA
leeft u nog
als u al dood bent moeten ze deze brief maar op uw graf leggen
een week geleden ben ik in nederland aangekomen
ik weet niet of ik daar blij of verdrietig om moet zijn
in bosnië was ik altijd bang
nu ben ik altijd alleen
de mensen hier zijn aardig maar het lijkt of ze achter een dikke
glazen wand zitten
ik ben bang voor de toekomst omdat ik die niet heb
's nachts is het het ergste
dan droom ik alles weer wat ik heb meegemaakt
vooral over papa
en over de kleine djelana
heeft oom DJUKA de deken nog gekregen
en heeft u nog gehoord hoe het met opa en oma balic is
wonen ze nog in foca of zijn ze ook weggejaagd

nederlanders zijn vreemde mensen
als je iemand vertelt dat je uit bosnië komt
kijken ze je zielig aan
maar twee minuten later zitten ze weer lachend achter een ijsje
ik ben nu op mijn kamer in valentijn
dat is een huis voor kinderen die alleen op de vlucht zijn
in het andere bed slaapt een jongen van dertien uit somalië
maar daar kan ik niet mee praten
abdul heet hij
soms zit hij uren op z'n bed voor zich uit te staren
als je dan naar hem kijkt
begint hij woest te schreeuwen of te huilen
dus ik kijk maar niet
een keer heb ik over mama gedroomd
dat ze gewoon terug kwam van de markt en ging koken
alsof er niks aan de hand was
denkt u dat dat nog kan
rostan
een koerdische jongen die hier ook woont
zegt van wel
in een oorlog kan alles gebeuren zegt hij
zelfs een wonder

3

DJUKA wij hoorden het pas een week later
mijn broer
de vader van MIRAD
zei dat het in het begin gewoon niet tot hem doordrong
dat hij dagenlang thuis aan tafel had zitten wachten
heel stil
zonder iets te voelen
zonder iets te denken
hij had alleen maar zitten wachten
tot ze weer terug kwam

maar ze kwam niet terug
en na drie dagen had ie mij proberen te bellen
maar de verbinding met sarajevo was toen al geblokkeerd
FAZILA het was gebeurd op 8 april 1992
DJUKA op de eerste dag van de oorlog
ik was er al die tijd al bang voor geweest
want mijn broer woonde in foca
in het zuiden van bosnië
niet ver van de grens met servië en montenegro
dus als de oorlog zou losbarsten
dan zou het daar zijn
FAZILA de dag daarvoor
op 7 april
was MIRAD dertien geworden
DJUKA en het hele land had de vlag uitgestoken
FAZILA niet voor MIRAD hoor
maar de amerikanen en alle landen van europa hadden ons toevallig
precies op die dag erkend
DJUKA dat was voor ons heel belangrijk
want toen pas hadden we echt een eigen
onafhankelijk land
FAZILA MIRAD had voor z'n verjaardag
vrede gevraagd
stel je voor
een jongen van dertien
die voor zijn verjaardag vrede vraagt
DJUKA het was een bijzondere jongen
FAZILA het is een bijzondere jongen
hij is nog niet dood
DJUKA natuurlijk niet
zo bedoelde ik het ook niet
MIRAD is een bijzondere jongen
omdat ie over alles nadenkt
zo jong als ie is
FAZILA je moet wel
als je bosniër bent
en moslim

DJUKA maar wie doet het
wie denkt er nou na in ons land
wie kan er nadenken
onder het communisme hebben wij geleerd om te gehoorzamen
niet om zelf na te denken
niet om zelf keuzes te maken
als wij dat wel geleerd hadden
zouden we nu niet in zo'n hel leven

FAZILA als MIRAD bij ons in sarajevo logeerde
hadden we het er vaak over
de oorlog tussen servië en kroatië was toen al aan de gang
maar bij ons was het nog rustig
dan zei hij
maar vroeger konden de kroaten en de serviërs toch goed met
elkaar opschieten
waarom hebben ze dan nu oorlog

DJUKA wat moet je dan zeggen
wist ik maar waarom
wist iemand maar waarom
wij hebben achttien jaar in sarajevo gewoond
en al die tijd deed het er niet toe
of je nou moslim serviër of kroaat was
we leefden gewoon met elkaar
onze burens bijvoorbeeld waren kroaten
leuke mensen
en onze beste vrienden waren serviërs
van je collega's wist je het niet eens
deed er ook niet toe
en opeens slaat de vlam in de pan
opeens begint iedereen elkaar af te maken
of liever gezegd niet opeens
je kon het al jaren aan zien komen
want wij zijn vergiftigd
wij zijn langzaam maar zeker vergiftigd
allemaal
besmet met het virus van de haat
de oorlog is niet vorig jaar uitgebroken

die is tien jaar geleden al begonnen
in de kranten op de radio en op de televisie
hoeveel jaar hebben de servische media niet rondgebazuind
dat wij moslims beesten zijn
en jullie kroaten trouwens ook
FAZILA noem mij niet jullie
DJUKA geen mensen maar beesten
die pasgeboren baby's wurgen
servische vrouwen verkrachten
en dichtnaaien
en hun mannen door honden
aan stukken laten scheuren
je hebt het toch zelf gezien
op de servische televisie
eenenveertig dode kinderen
nog zorgvuldig gefilmd ook
en een huilerige stem die zegt
dat dit het werk is van kroatische soldaten
terwijl het in werkelijkheid
serviërs waren
FAZILA noem mij geen jullie
ik hoor bij jou
DJUKA natuurlijk hoor je bij mij
maar je bent ook kroaat
je hele familie woont in kroatië
je hoort ook bij hen
bij de bezetters van mijn land
van ons land
bosnië-herzegovina
waar het inmiddels al geen haar beter
is
waar iedere kroaat gezien wordt
als een lijkenpikker
en iedere serviër
als een folteraar
alleen moslims lijken nog maar medemensen
de rest is uitschot

rijp voor het kerkhof
misschien is het maar goed
dat bosnië wordt opgedoekt
FAZILA zo moet je niet praten
niet tegen mij en niet tegen hen
wat hebben zij er aan
als jij geen greintje hoop meer hebt
dacht je dat ze daar op zitten te wachten
DJUKA heb jij nog wel hoop
FAZILA ja klootzak
ik heb nog hoop
een heel klein beetje hoop
en dat laat ik me door jou niet afnemen
anders kan ik me wel meteen voor de trein gooien
DJUKA wat voor hoop dan
FAZILA al is het alleen maar
dat hier niet gebeurt
wat er bij ons is gebeurd
DJUKA sorry
je hebt gelijk
waar waren we
bij MIRAD z'n verjaardag
toe
toe vertel jij het nou
FAZILA wat
DJUKA hoe hij z'n verjaardag vierde
MIRAD
z'n dertiende verjaardag
vorig jaar
FAZILA vertel jij het maar
DJUKA toe
doe jij het nou
asjeblieft
FAZILA goed
MIRAD had dus voor z'n verjaardag vrede gevraagd
vrede voor iedereen in bosnië
niet alleen voor de moslims

maar net zo goed voor de kroaten
en de serviërs die daar wonen
en daarom had ie een feestje gegeven
hij had vier kroatische-
vier servische-
en drie moslim-vriendjes uitgenodigd
en met z'n twaalven waren ze
demonstratief
door de straten getrokken
zingend en dansend
en met de armen om elkaars schouders
DJUKA diezelfde avond
werden er in foca
elf jongens
vier kroatische-
vier servische-
en drie moslim-jongens
door hun vader afgetuigd
tot het bloed over hun ruggen liep
FAZILA en de volgende morgen
om een uur of negen
verschenen de eerste benden serviërs in de stad
zwaar bewapend
met zwarte banden om hun hoofd
de bevrijders
noemden ze zich later
ze reden regelrecht naar het marktplein
want er was markt
en begonnen in het wilde weg te schieten
in paniek vluchtte iedereen weg
mensen die struikelden werden onder de voet gelopen
door de serviërs overreden
of meegenomen
bij een paar huizen van moslims
werden brandbommen naar binnen gegooid
en toen verdwenen ze weer
de bevrijders

mijn zwager vertelde dat er die eerste dag
vijftien doden waren
vierenvijftig gewonden
en vier vermisten
alle vier jonge vrouwen
en één daarvan
was de moeder van MIRAD

4

DJUKA sarajevo 14 januari 1992
vandaag begin ik
MIRAD balic uit foca
een dagboek
omdat ik een nieuw leven begin
ik logeer een paar dagen bij oom DJUKA en tante FAZILA hier in
sarajevo
we hebben het orthodoxe nieuwjaarsfeest gevierd
met servische vrienden van oom DJUKA
tot gisteravond voelde ik me nog een schooljongen
en dat was ik ook
maar sinds de toespraak van nenad pejic op sarajevo tv
voel ik me heel anders
alsof ik voor het eerst echt wakker ben geworden
ik heb nooit iets van politiek gesnapt
net zo min als m'n vrienden
maar opeens begreep ik dat het over onszelf gaat
over alle gewone mensen
nenad pejic zei dat de politieke partijen van bosnië ons naar een
burgeroorlog voeren
door de mensen tegen elkaar op te zetten
en hij vroeg alle kijkers of ze het er mee eens waren
dat we vrede en samenwerking nodig hadden
vrede en samenwerking
als ze het daarmee eens waren

moesten ze alle lichten in hun huis uitdoen
wij deden meteen alles uit
in de kamer
in de keuken
in de gang
overal
alleen de televisie stond nog aan
toen gingen we naar het balkon
want we waren benieuwd
of er veel mensen hun licht uit zouden doen
en toen we daar stonden
en uitkeken over sarajevo
zagen we binnen vijf minuten
heel de stad donker worden
sarajevo leek wel een kerstboom
waarin een voor een alle lichtjes uitgingen
alleen de straatlantaarns waren nog aan
en iedereen ging op het balkon staan
om te kijken hoe donker het werd
dus niemand wil oorlog
de hele nacht heb ik er aan moeten denken
dat mijn moeder geen moslim is
maar servische
daar had ik nog nooit bij stilgestaan
wat maakt het uit
en tante FAZILA is kroatische
papa en oom DJUKA hebben dus een gemengd huwelijk
en wij zijn een gemengde familie
zou dat gevaarlijk zijn
als er toch oorlog komt
misschien had ik beter niet echt wakker kunnen worden

5

FAZILA naar de muur

omdraaien
armen op je rug
kop tegen de muur
sla je kop tegen de muur
nog een keer
harder
harder zeg ik
of moet ik helpen
genoeg
op je knieën
lik m'n schoenen schoon
schoner
nog schoner
omhoog
rechttop
strek je armen
recht vooruit
vingers spreiden
je mag kiezen
of ik breek ze een voor een
of ik bijt er een af
eentje maar
die waarmee je je pen vasthoudt
en met m'n eigen tanden
wat zeg je daarvan
nou
wat wordt het
zeg eens wat
of zal ik eerst een paar vragen stellen
en dat jij netjes antwoordt
want jij bent helemaal niet zo'n onbeduidend mannetje als je ons
wil laten geloven
we hebben dat neefje van jou eens onderhanden genomen
die MIRAD
niet te hard hoor
het is per slot nog maar een kind
ik geloof niet meer dan een paar gebroken ribben

en wat blijkt
dat jij meneer DJUKA balic bent
onafhankelijk journalist te sarajevo
is dat geen verrassing
want jij stond allang op ons lijstje
met die gore moslim-stukjes van je
genoeg geluld
nou jij
vertel eens wat over sarajevo in oorlogstijd
hadden jullie nog water
deed de elektriciteit het nog
was er nog benzine
hadden jullie nog wat te eten
en niet te vergeten
hoeveel munitie hadden jullie nog
en waar zijn de opslagplaatsen
vertel eens

DJUKA ik heb niks te vertellen

FAZILA jij bent toch journalist

het is toch jouw vak om nieuwsgierig te zijn

DJUKA ik schrijf over andere dingen

FAZILA natuurlijk

natuurlijk schrijf jij over andere dingen

maar soms zie je toch wat

of je hoort eens iets

iets interessants bedoel ik

je snapt wat ik bedoel

DJUKA ik heb niks te vertellen

FAZILA echt niet

DJUKA nee

FAZILA dus jij hebt niks te vertellen

DJUKA nee

het spijt me

FAZILA jammer

heel jammer

dan gaan we maar weer verder

waar we gebleven waren

armen vooruit
vingers spreiden
vingers spreiden
wat wordt het
breken of bijten

DJUKA u mag dit niet doen

FAZILA van wie niet

DJUKA er is een akkoord tussen jullie president en de onze
waarin elke schending van de mensenrechten wordt verboden

FAZILA sinds wanneer

DJUKA sinds 22 mei

FAZILA luister eens mannetje

het is oorlog
en met die zogenaamde mensenrechten
van jullie
intellectuelen
veeg ik m'n reet af

DJUKA na de oorlog kunt u hiervoor gestraft worden

FAZILA wie zou er dan moeten getuigen

DJUKA diegenen die het overleefd hebben

FAZILA zijn die er dan

DJUKA er zijn er altijd die overleven

FAZILA zou je denken

DJUKA al vermoord je er nog zo veel

iedere beul wordt een keer moe

FAZILA niet iedere

wij hebben er een
die wordt nooit moe
die doet het voor z'n plezier
zigic

je weet wel
die dikke die twee weken geleden
ter ere van de heilige petrus
een berg rubber banden in brand heeft gestoken
en er toen iemand op heeft gegooid
levend
daar heb je toch van gehoord

weet je wat
ik stuur je gelijk naar hem door
wat zou ik m'n handen vuil maken
of wou je nog wat zeggen
DJUKA ik heb niks te zeggen
FAZILA echt niet
wees nou verstandig
DJUKA echt niet
FAZILA jammer
heel jammer
dat zal zიცic ook heel jammer vinden
DJUKA zიცic
zიცic

6

FAZILA nunspeet 28 september 1992
lieve lieve tante FAZILA
ik was heel blij met uw brief
haast net zo blij als toen ik werd vrijgelaten uit het kamp
nou heb ik toch nog familie
ik vroeg de afgelopen weken elke dag
of er misschien post was voor mij
maar er was nooit wat
dus ik dacht
ze zijn allemaal dood
wat heerlijk dat u nog leeft
en oom DJUKA misschien ook nog
want die deken zal zeker schelen
ik vind het hier steeds leuker
in valentijn bedoel ik
we krijgen elke dag zes uur nederlandse les
dus ik kan al best wat zeggen
en abdul en ik kunnen nu ook met elkaar praten
nou ja een beetje dan

met handen en voeten
we kijken hier elke dag
naar alle journaals
en nova en brandpunt en nieuwslijn nemen ze voor ons op
want de nederlanders doen veel aan burgeroorlogen
niet alleen in bosnië
maar ook in somalië en cambodja en zo
en iedereen hoopt dan
dat ie opeens een familielid op de televisie zal zien
twee keer dacht ik
dat ik u zag
in sarajevo
maar er was teveel rook
en het was te kort
gisteren heb ik eindelijk asiel aangevraagd
iemand van valentijn heeft me daarmee geholpen
maar ik mocht zelf de aanvraag doen
omdat ik boven de twaalf ben
ze stelden allerlei vragen
want niet iedere vluchteling mag in nederland blijven
ze vroegen bijvoorbeeld of mijn vader en moeder nog leefden
ik zei mijn vader niet
maar mijn moeder misschien wel
en toen vroegen ze of ik wilde vertellen
wat er met mijn vader gebeurd was
maar dat kon ik niet
het was of mijn keel dichtzat
toen heb ik gezegd dat ik het op zou schrijven
en dat mocht ook
naar de kleine djelana hebben ze niet gevraagd
maar goed ook
anders was ik gaan huilen

DJUKA en dan te bedenken
dat we niet eens moslims zijn
moslims zijn mensen die in allah geloven
ik geloof niet in allah
ik geloof helemaal niet
mijn broer geloofde ook niet
m'n vader niet
m'n moeder niet
de rest van mijn familie niet
en de meeste van mijn moslim-vrienden ook niet
wie eigenlijk wel
ik durf te stellen dat de meeste bosnische moslims atheïsten zijn
mensen die niet in god geloven
ook niet toevallig
want onder het communisme
werd elke godsdienst gezien als een ziekte
waar je zo vlug mogelijk vanaf moest zien te komen
maar waarom heten we dan toch moslims
een bedenkfel van tito
onze grote leider
van het oude joegoslavië dan
die bedacht dat iedereen in ons land
die geen serviër of kroaat was
dan maar moslim moest heten
dan konden die drie elkaar in evenwicht houden
serviërs kroaten en moslims
en dan kon hij makkelijker de baas blijven
je ziet waar het op uit is gelopen
wij worden vervolgd en uitgemoord
om iets wat wij niet eens zijn
gods wegen zijn ondoorgrondelijk
en de mensheid gewetenloos
na de tweede wereldoorlog
in 1948
is de v.n. opgericht
de verenigde naties
want zoiets als de massamoord op de joden

dat mocht nooit meer gebeuren
inmiddels is die v.n. een bloeiend bedrijf
een eerbiedwaardig instituut
het enige is dat ze niet doet
waarvoor ze is opgericht
het voorkomen van slachtingen

8

FAZILA de strijd om foca
duurde drie maanden
de eerste weken besteedde de vader van MIRAD
al zijn tijd aan de zoektocht naar zijn vrouw
over de vermiste vrouwen gingen allerlei geruchten
dat ze in een heropvoedingskamp in Servië zaten
dat ze voor de soldaten moesten koken
maar ook dat ze gebruikt werden als gijzelaars
of als menselijk schild
over verkrachtingskampen had toen nog niemand gehoord
DJUKA mijn broer ging overal op af
hij was nergens bang voor
toen ie hoorde dat hij haar misschien vrij kon kopen
liep ie regelrecht naar een Servische stelling in de bergen
en vroeg hoeveel ze moesten hebben
ze lachten hem alleen maar uit
en hij kwam bont en blauw geslagen terug
FAZILA toen kwam die afschuwelijke
twintigste mei
het was rond het middaguur
MIRAD was in de keuken
want sinds z'n moeder weg was
moest hij voor het eten zorgen
djelana was buiten op straat aan het spelen
met een paar buurkinderen

MIRAD had nog gezegd dat ze dichtbij huis moest blijven
maar ze waren achter een jong katje aangerend
dus toen de beschieting begon
was ze zeker een paar honderd meter van huis
DJUKA meteen
toen hij de eerste knal hoorde
rende MIRAD naar buiten
djelana naar binnen
schreeuwde hij
de kelder in
maar ze was er niet
hij keek de straat in
en zag haar in de verte staan
djelana kom vlug
riep hij
en hij begon op haar af te rennen
FAZILA de kinderen waarmee djelana gespeeld had
werden ondertussen ook door hun moeders tantes broertjes of
zusjes in veiligheid gebracht
MIRAD rende zo hard hij kon
hij was nu vlak bij haar
nog dertig meter
opeens
zag hij in een flits iets op djelana afkomen
een meter van haar vandaan
viel het op de grond
en spatte uit elkaar
djelana keek MIRAD met grote verbaasde ogen aan
ze deed haar mond open
alsof ze iets wilde zeggen
en greep met twee handen naar haar buik
DJUKA MIRAD stond stil
en keek naar zijn zusje
onder haar handen
werd haar jurkje langzaam rood
djelana
zei hij

ben je gewond
is het erg
zal ik er eens naar kijken
FAZILA maar djelana zei niets
terwijl ze hem aan bleef kijken
zakte ze langzaam in elkaar
DJUKA MIRAD rende naar haar toe
om haar op te vangen
maar voordat hij bij haar was
lag ze al op de grond
FAZILA djelana
djelana
leef je nog
vroeg MIRAD
maar ze kon geen antwoord geven
even later werd haar tong dik
en het leek of ze haar adem inhield
toen slaakte ze een zucht
en keek MIRAD met vreemde
dode ogen aan
DJUKA toen pas zag MIRAD
dat haar buik
vol zat met granaatscherven
en terwijl de mortieren overal insloegen
legde hij zijn gezicht
tegen dat van zijn zusje
en schreeuwde het uit
djelana
djelana

9

FAZILA hoe zou hij dat dan moeten doen
DJUKA weet ik veel
maar hij zal wel moeten
we moeten allemaal
FAZILA ze hebben z'n vader vermoord
z'n moeder weggehaald

z'n zusje is in z'n armen doodgebloed
wat kan ie anders doen dan haten
haten haten en nog eens haten

DJUKA opnieuw beginnen
zoals alle mensen
na iedere oorlog

FAZILA hoe kan ie nou opnieuw beginnen
hij wil toch alleen maar wraak

DJUKA natuurlijk
iedereen wil wraak
jij toch ook
ik zou ook niks liever willen
dan z'gic met m'n eigen handen wurgen
maar wat schiet je er mee op

FAZILA hoe zou ie dat dan moeten doen

DJUKA geen idee
maar het moet
wij ook
wij moeten ook opnieuw beginnen
de afgelopen tien jaar hebben wij leren haten
de komende tien jaar zullen we weer moeten leren samenleven
er zit niks anders op

FAZILA arme MIRAD

DJUKA je hoeft hem niet te beklagen
MIRAD redt het wel
hij is jong
hij heeft z'n hele leven voor zich
ik ben banger voor onszelf
of wij het wel redden
of wij wel opnieuw kunnen beginnen
misschien zitten we wel voor altijd aan die haat vast
waar we ook zijn
nou

FAZILA ik weet het niet
ik weet het echt niet

DJUKA als het ons niet lukt
maken we er een eind aan

FAZILA waaraan
DJUKA aan ons leven
FAZILA nooit
DJUKA waarom niet
de wereld heeft niks aan twee ongelukkige mensen
die alleen nog maar uit haat bestaan
FAZILA ik laat MIRAD niet in de steek
wij zijn het enige wat hij nog heeft
dan moeten we het maar redden
koste wat kost
DJUKA je bent een heilige
mijn eigen heilige
ik hou van je
FAZILA DJUKA asjeblijft
DJUKA sorry
sorry

10

FAZILA na de val van foca
drie maanden na het begin van de oorlog
en na de dood van z'n vader
vluchtte MIRAD naar ons
in sarajevo
DJUKA dat was begin juli 1992
sarajevo werd toen ook al belegerd
elke dag werden we met artillerie bestookt
en overal zaten sluipschutters
maar MIRAD wist niet waar hij anders naar toe moest
FAZILA hij kon niet naar opa en oma balic
want die zaten gevangen in het vroegere stadhuis van foca
DJUKA hij durfde niet naar opa en oma kovac
want die woonden in bistrice
in servië
FAZILA tante vineta en oom stipo waren in mei al naar zweden
gevlucht

DJUKA tante marija en oom bozo waren met zeventuizend andere
moslims de stad uitgejaagd
FAZILA en naar tante liljana en oom milos durfde hij al helemaal niet
want oom milos
de broer van z'n moeder
was officier in het servische leger
DJUKA dus dan toch maar naar sarajevo
FAZILA foca sarajevo is negentig kilometer
DJUKA en MIRAD deed er vier dagen over
of liever gezegd
nachten
want hij sliep overdag
en hij liep 's nachts
FAZILA langs de weg stonden honderden uitgebrande huizen
en overal lagen lijken
verminkte
half vergane
en opgezwollen lijken
DJUKA op een avond
toen hij net weer wilde gaan lopen
zag MIRAD
hoe twee soldaten hun bajonetten
in 'n paar opgezwollen lijken staken
FAZILA hij moest bijna overgeven
DJUKA maar later
toen hij in sarajevo
de lijken op straat zag liggen
begreep hij dat dat was
omdat ze anders zouden kunnen ontploffen
en allelei ziekten verspreiden
FAZILA hoe hij in z'n eentje
zonder identiteitsbewijs
langs al die servische controleposten is gekomen
is me nog steeds een raadsel
maar op een avond
vlak voor de avondklok in ging
stond ie voor onze neus

DJUKA hij zag eruit als een geest
broodmager
lijkbleek
totaal vervuild
en trillend over z'n hele lichaam

FAZILA we schrokken ons dood
we hadden hem niet meer gezien sinds januari
en toen was het nog een kerngezonde jongen

DJUKA en hij schrok van ons
wij zagen er ook niet meer uit
na twee maanden in de schuilkelders

FAZILA toen heeft ie ons alles verteld
we waren er kapot van

DJUKA eerst hebben we geprobeerd
hem een beetje op te kalefateren
voor zover dat ging natuurlijk
want zonder water
zonder eten
en zonder medicijnen
doe je niet veel

FAZILA en dan die granaten en mortieren
dag en nacht
het was om gek van te worden
dus één ding was duidelijk

MIRAD moest zo vlug mogelijk weg uit sarajevo

DJUKA wij eigenlijk ook
maar wij vonden toen nog
dat we de boel niet zomaar in de steek konden laten

FAZILA waren we maar niet zo stom geweest
hadden we misschien nog op tijd weg kunnen komen

DJUKA als wij eerder gevlucht waren
had MIRAD voor een dichte deur gestaan

FAZILA of met z'n drieën
we hadden moeten proberen
met z'n drieën weg te komen

DJUKA dan waren we toch met z'n drieën aangehouden
nou ben jij die dans tenminste ontsprongen

FAZILA hoe het ook zij
we vonden dat MIRAD de stad uit moest
maar waarnaartoe

DJUKA en opeens dacht ik aan servische
vrienden in krupac
even buiten sarajevo
in de bergen
hele aardige mensen
met een zoon
ongeveer zo oud als MIRAD
die zouden hem vast wel willen opnemen

FAZILA DJUKA zou hem wegbrengen
want we vonden het onverantwoord
dat hij alleen ging
met al die sluipschutters
in een stad die hij niet kende

DJUKA en ik wist hoe je de stad uit kon komen
tenminste dat dacht ik

FAZILA het was de avond van de 25e juli
ik weet het nog goed
het was die dag heel heet geweest
maar verder tamelijk rustig
geen beschietingen bedoel ik
ik was 's middags bij een vriendin langsgegaan
evica
een servische
een hele leuke vrouw
en we hadden turkse koffie gedronken
toen ik haar vertelde wat we van plan waren zei ze
wacht
en ze zette een koffiekopje
omgekeerd op het schoteltje
zodat de drab langs de zijkanten
naar beneden kon druipen
toen begon ze in het koffiedik te staren
ik zei
ach laat dat toch

evica

wat heeft het voor zin

het is oorlog antwoordde ze

en mijn grootmoeder zei altijd

als dit je kan helpen

waarom dan niet

daarna concentreerde ze zich weer op het kopje

en nadat ze dat nog een keer had rondgedraaid zei ze

ze moeten niet gaan

vanavond niet

misschien morgen

of overmorgen

maar niet vanavond

DJUKA hadden we maar naar haar geluisterd

FAZILA dat zei ik toen ook

maar jij moest en zou vertrekken

DJUKA ik kan me wel voor m'n kop slaan

FAZILA waarom ben jij ook altijd zo eigenwijs

DJUKA ja waarom

wie het weet mag het zeggen

FAZILA dus ze vertrokken

's avonds om een uur of elf

DJUKA het ging heel lang goed

ik had uitgezocht hoe we moesten lopen

en het klopte allemaal

tot een van de laatste controleposten

die zou achter de watertoren zijn

hadden ze gezegd

maar hij was verplaatst

hij was er een heel stuk voor

dus toen wij daar de hoek om kwamen

stonden wij oog in oog

met een paar servische soldaten

tot de tanden bewapend

er was geen ontkomen aan

als we zouden wegrennen

zouden ze ons zo neerknallen

dus ik zei tegen MIRAD
rustig
rustig blijven
dan hebben we misschien een kans
en we liepen naar de controlepost
alsof we naar de dierentuin gingen
ik denk niet dat er veel mensen zijn
die zo rustig in de val zijn gelopen
als wij
en toen begon het
dat bloederige circus van ondervragingen
bedreigingen
ontberingen
en martelingen
het eerste kamp
keraterm
was meteen het ergste
dus ik was zielsblij
dat MIRAD na twee weken werd vrijgelaten
want hij had het nooit overleefd
dat hij vanuit het kamp
vrijwel direct door kon naar nederland
wist ik toen natuurlijk niet
dat was iets
waarvan je alleen maar kon dromen

11

FAZILA nunspeet 29 september 1992
zeer geachte meneer
ik ben MIRAD balic uit foca
u vroeg mij op te schrijven
wat er met mijn vader gebeurd is
en dat ga ik nu voor u doen
u moet maar niet letten op mijn handschrift

want ik tril soms een beetje
dat komt door de oorlog
op school in foca trilde ik nog niet
de laatste keer dat ik mijn vader gezien heb
was op 6 juli 1992
daarna heeft niemand hem meer gezien
omdat hij toen niet meer bestond
op die dag werden wij uit de gevangenis van foca gehaald
wij waren daar een paar dagen eerder ingestopt
toen de serviërs foca hadden ingenomen
we kregen daar niets te eten
wel een beetje water
en we werden vaak geslagen
een van de bewakers kende ik
want het was onze vroegere buurman
de tweede nacht werden er een paar mannen naar buiten geroepen
en verschrikkelijk geslagen
met knuppels geweerkolven en kettingen
mijn vader was daar ook bij
en hij vertelde
dat onze buurman hem met een ijzeren stok
op z'n voetzolen had geslagen
terwijl hij vroeger vriendelijk en beleefd was
mijn vader kon dat niet begrijpen
en ik ook niet
DJUKA op die dag moesten er een stuk of vijftig mannen en
jongens mee
voor een technische expeditie
zeiden ze
we liepen de stad uit
en kwamen bij een veld met klaver
we moesten naast elkaar gaan staan
en elkaar een hand geven
toen zeiden de serviërs dat we langzaam het klaverveld in moesten
lopen
opeens riep een van de gevangenen
meneer poljac

de vader van mijn vriend ante
niet doen
niet doen
hier liggen mijnen
maar hij had het nog niet gezegd
of hij was al doodgeschoten
niemand mocht hem oprapen
ook ante niet
toen liepen we het mijnenveld in
ik was nog nooit zo bang geweest
m'n hele leven niet
want iedere stap kon je laatste zijn
maar het bangste was ik voor mijn vader
dat die op een mijn zou trappen
mijn vader liep niet naast mij
want dat mocht niet
maar een heel eind verderop
helemaal aan het eind van de rij
de rij liep een beetje rond
dus ik kon hem wel zien
daar was ik blij om
en toen gebeurde het
ik keek net naar de grond
want ik zag daar iets bobbeligs
en ik was bang dat het een mijn was
toen hoorde ik een harde knal
iemand had op een mijn getrapt
ik keek naar mijn vader
maar het enige wat ik zag
was een wolk van modder en bloed
ik riep papa
en rende
zonder er bij na te denken
dwars over het veld
naar de plek waar mijn vader had gelopen
toen klonken er vlak na elkaar
nog een paar knallen

iedereen wilde in paniek wegrennen
maar de serviërs stonden nog steeds achter ons
en begonnen met mitrailleurs op ons te schieten
overal lagen nu doden en gewonden
sommige mannen schreeuwden verschrikkelijk
omdat hun armen of hun benen eraf waren door een mijn
dus toen lieten de serviërs
de motor van de tank heel hard draaien
zodat niemand het schreeuwen en schieten meer kon horen
en ze bleven schieten
tot niemand meer over het klaverveld liep
toen gingen ze weg
ik was al die tijd heel stil blijven liggen
alsof ik meteen bij het eerste salvo al dood-
geschoten was
maar ook omdat ik een hand van mijn vader had gevonden
die met de pink zonder nagel
dus ik wist dat hij dood was
zelf voelde ik me ook dood
al dat schieten en schreeuwen kon me niks meer schelen
hoelang ik daar in dat klaverveld heb gelegen
met de hand van mijn vader in mijn hand
weet ik niet
pas toen het donker werd
ben ik opgestaan
ik heb mijn vaders hand begraven
en toen ben ik gaan lopen
weg van foca
pas later bedacht ik
dat ik naar sarajevo kon gaan
naar oom DJUKA en tante FAZILA

FAZILA de rest is gauw verteld
mijn man zat in drie verschillende kampen
wat hij daar heeft meegemaakt
is niet te beschrijven
hij wil er liever niet over praten
dat is te pijnlijk voor hem
ik zat al die tijd in sarajevo
en ik wist niets
niet waar hij zat
niet of hij nog leefde
zelfs niet wat er gebeurd was
niets
afschuwelijk
pas toen MIRAD in nederland was
hoorde ik via het internationale rode kruis
dat ze die avond samen gepakt waren
ik besloot in sarajevo op mijn man te wachten
zodat hij me zou kunnen vinden
als hij ooit vrij kwam
eindelijk
na een vreselijke winter
werd hij op 4 april 1993 vrijgelaten
in ruil voor servische krijgsgevangenen
ze werden met bussen naar een opvangcentrum in kroatië gebracht
daar lag al een officiële brief voor hem klaar
om als uitgenodigde vluchteling naar nederland te komen
en in het kader van de gezinshereniging
gold dat ook voor mij
in een konvooi van het rode kruis
reisde ik van sarajevo naar karlovac
DJUKA en daar zag ik FAZILA
voor het eerst sinds negen maanden terug

FAZILA DJUKA

DJUKA ben jij het

DJUKA ja

ja ik ben het

en jij

ben jij FAZILA

FAZILA ja

ik ben FAZILA

je eigen FAZILA

DJUKA hoe zie ik er uit

FAZILA goed

je ziet er goed uit

gaat wel

en ik

DJUKA jij ook

jij niet bedoel ik

jij ziet er niet uit

jij ziet er ook niet uit

ik kan bijna door je heen kijken

FAZILA o DJUKA

ik ben zo blij dat je nog leeft

en jij

DJUKA laat me je vasthouden

stink ik

FAZILA ja je stinkt

je stinkt vreselijk

naar groene zeep

DJUKA heb je je haar geverfd

FAZILA nee

het ging vanzelf

in een nacht

staat het me

DJUKA nee dat niet

hou me vast

hou me stevig vast

ben ik mager

FAZILA ja

ja je bent mager

broodmager

ik voel al je botten

je lijkt wel een skelet

DJUKA vind je het erg

FAZILA nee

ja

voor jou

wat hebben ze met je gedaan

DJUKA sssst

niet over praten

ik ben nog nooit zo gelukkig geweest

waar zijn je borsten

FAZILA leeggelopen

in sarajevo

toen je weg was

vind je het erg

DJUKA nee

ja

voor jou

en een beetje voor mij

FAZILA zal ik nieuwe nemen

DJUKA laat maar

wat moet 'n oude vent

met nieuwe borsten

FAZILA ben je moe

DJUKA ja

ik ben heel moe

ik zou willen slapen

en niet meer wakker worden

FAZILA nooit meer

DJUKA en jij

FAZILA ik ben zo blij dat je leeft

DJUKA maar voor jezelf

FAZILA o DJUKA

wat heb je doorgemaakt

DJUKA sssst
jij bent er nu
net als vroeger
FAZILA wil jij naar nederland
DJUKA het schijnt er zo vaak te regenen
en jij
FAZILA ze zeggen dat het een gastvrij land is
DJUKA geloof jij het
FAZILA het is onze enige kans
DJUKA ja
het is onze enige kans
dus we moesten maar gaan
FAZILA denk je
dat het weer kan worden
als vroeger
DJUKA wat
FAZILA tussen ons
DJUKA ik denk het wel
maar dan anders
alles is anders
FAZILA ja
alles is voorgoed anders

14

DJUKA toen we in nederland aankwamen
belden we meteen naar het pleeggezin
waarbij MIRAD sinds een paar maanden woonde
toen hoorden we dat hij diezelfde nacht
spoorloos was verdwenen
hij had zijn dagboek voor ons achtergelaten
en op de laatste bladzijde daarvan stond deze brief
FAZILA lieve oom DJUKA en tante FAZILA
vandaag 7 april 1993
precies op mijn 14e verjaardag

hoorde ik dat oom DJUKA is vrijgelaten
en dat u ook naar nederland komt
ik was zo blij
als ik mijn hele leven nog niet ben geweest
maar daarna ben ik gaan denken
als u hier eenmaal bent
zou ik bij u kunnen wonen
dan zou ik haast een normaal leven kunnen leiden
want u bent bijna een vader en een moeder voor mij
maar dat wil ik niet
want misschien heb ik nog een moeder
daarom heb ik besloten
opnieuw te vluchten
ik ga terug naar foca
om mijn moeder te zoeken
want als ze nog leeft
moet zij op een dag ook opnieuw beginnen
en dan heeft ze me nodig
ik hoop dat u dat begrijpt
en dat u mij niet ondankbaar vindt
omdat ik onder voogdij sta
heb ik tegen niemand iets gezegd
ik vertrek vannacht
zonder van iemand afscheid te nemen
zoals alle vluchtelingen
overal op de wereld
als ik mama gevonden heb
of als ik weet wat er met haar is gebeurd
kom ik terug
of ik bel
of ik schrijf
heel veel liefs van jullie neef
MIRAD balic
DJUKA niet huilen
asjeblieft
niet gaan huilen
hij redt het wel

hij is veertien
er kan van alles gebeuren
zelfs een wonder
misschien vindt hij z'n moeder wel
kan toch
toe
toe nou
je moet flink zijn
misschien komt alles goed
wie weet kunnen we op een dag terug
beginnen we gewoon opnieuw
waarom niet
doen wel meer mensen
als je maar niet huilt
want dan begin ik ook
en dan houden we nooit meer op
toe nou
niet huilen
asjeblijft

FAZILA we moeten gaan

DJUKA wat

FAZILA we moeten gaan

DJUKA waarnaartoe

FAZILA naar huis

DJUKA welk huis

FAZILA ons huis

DJUKA ja natuurlijk

we moeten naar huis

ons eigen huis

FAZILA sorry

sorry dat we al weer weg moeten

DJUKA ja sorry

FAZILA sorry dat we niet wat langer kunnen blijven

DJUKA dat we niet wat gezelliger waren

FAZILA en dat we ons zo hebben aangesteld

DJUKA sorry

FAZILA ja sorry

DJUKA maar we moeten nu eenmaal naar huis
naar
hoe heet het ook weer
FAZILA heerhugowaard
DJUKA precies
heerhugowaard
we moeten naar huis
in heerhugowaard
FAZILA kom
kom nou
DJUKA ja ik kom
ik kom al

DEEL 2

proloog

VERICA er zijn verhalen
die niemand wil vertellen
en die niemand wil horen
MIRAD verhalen die niet zouden mogen bestaan
VERICA maar die er zullen zijn

zolang er mensen op aarde rondlopen
MIRAD vroeger
toen joegoslavië nog een vakantieland was
begonnen zulke verhalen met
lang geleden
in een ver land
VERICA maar nu beginnen ze met
het gebeurde in april 1992
op de markt in foca
MIRAD en ze gaan niet meer over andere mensen
VERICA maar over ons
MIRAD over een gewone moeder
VERICA
VERICA en haar zoon
MIRAD
MIRAD hoe die moeder op de eerste dag van de oorlog verdwijnt
VERICA en pas vier maanden later terugkomt
als foca in puin ligt
en haar man en kinderen
volgens haar broer milos
dood zijn
MIRAD de schoft
VERICA sssst
MIRAD is toch zo
VERICA 't blijft je oom
MIRAD als ik 'm tegenkom
vermoord ik 'm
VERICA dat doe je niet
MIRAD vuile fascist
VERICA er is al genoeg gemoord
't gaat er nu om hoe we verder kunnen
en daarvoor moeten we de stilte doorbreken
MIRAD de stilte
die als een verstikkende mist om ons heenhangt
VERICA om ons
en onze geheimen
onze verschrikkelijke geheimen

MIRAD want dit is ook het verhaal van een jongen
een gewone jongen
die een moordenaar wordt
VERICA en toch ook weer niet
MIRAD wel waar mam
gewoon een moordenaar
VERICA uit wanhoop dan
zoals ik mijn eigen kind wilde doden
omdat ik geen uitweg zag
MIRAD maar jij deed 't niet
VERICA nee
ik deed 't niet
gelukkig deed ik 't niet

1

MIRAD hé
jij daar
hierkomen
VERICA toen de serviërs het marktplein op kwamen rijden
was ik een doodlopende steeg ingerend
en ik had me achter een soort uitbouwttje verstopt
MIRAD ja jij
wie anders
hierkomen zeg ik
VERICA maar ik was zo bang
dat ik alleen maar kon kijken
MIRAD goed
kom ik naar jou
VERICA hij kon niet ouder zijn dan een jaar of twintig
en hij had een knap gezicht
MIRAD je hoeft me niet zo aan te kijken

ik zal je heus niks doen
waar is je hoofddoek
VERICA ik ben geen moslim
MIRAD wat dan
VERICA servische
MIRAD zal wel
hoe oud ben je
VERICA vierendertig
MIRAD zie je d'r nog goed uit
getrouwd
VERICA ja
MIRAD met een moslim
VERICA nee
mijn man is ook serviër
MIRAD je liegt
kinderen
VERICA twee
een jongen en een meisje
MIRAD je liegt weer
VERICA MIRAD en djelana
MIRAD jas uit
pas op
als je begint te schreeuwen
schiet ik je overhoop
jas uit zeg ik
VERICA maar ik kon me nog steeds niet bewegen
MIRAD denk aan je kinderen
VERICA ik deed m'n jas uit
hij greep m'n borsten
en drukte zich met z'n onderlichaam tegen me aan
ik voelde z'n hart bonzen
en hij begon zwaar te ademen
MIRAD draai je om
draai je om slet
VERICA en opeens viel die verlamme ang
die ang
als een loden jas van me af

daar was ie dan
de oorlog
ik had altijd gedacht
dat ie een monsterlijk
bloeddoorlopen gezicht zou hebben
maar nou bleek ie een aantrekkelijke jongeman
met bruine ogen en warme handen
ik keek de soldaat aan
en begon zachtjes te lachen
hoe oud ben jij eigenlijk
MIRAD hou je bek
of ik knal je neer
VERICA waarom
wat heb ik gedaan
MIRAD hou je bek teef
VERICA en hij hield z'n ene hand voor mijn mond
terwijl hij met de andere in mijn borsten bleef knijpen
MIRAD bek houden
en omdraaien
als je je kinderen tenminste terug wil zien
VERICA ik draaide me langzaam om
en hij begon aan mijn rok te sjorren
MIRAD kromstaan
kromstaan godverdomme
VERICA recht tegenover me zaten een paar duiven op de rand van
een dak
in de verte klonken schoten
de wind voerde een zwavelachtige
brandlucht aan
achter me hoorde ik de soldaat hijgen en vloeken
djelana en MIRAD zaten gelukkig op school
de serviërs zouden toch geen kinderen aanvallen
opeens hield hij op
ik keek om
en zag op drie meter afstand
een tweede soldaat staan
help

help me toch
maar hij deed niks
hij bleef gewoon staan kijken
tot z'n kameraad klaar was
toen kwam ie op me af
gaf me een klap in m'n gezicht
en sleurde me
zonder een woord te zeggen
aan m'n haren mee
het steegje uit
een vrachtwagen in

2

MIRAD ik wist niet
dat dat zo moeilijk was
weglopen
van thuis weglopen
zelfs al was 't niet m'n echte thuis
maar een pleeggezin
het was nog donker
toen ik de trap af sloop
m'n hart bonsde in m'n keel
ik was bijna de hele nacht wakker geweest
maar ik had gewacht tot ik de klok vijf uur hoorde slaan
als m'n pleegouders me toch zouden horen
zouden ze denken dat ik naar m'n krantenwijk ging
toen ik langs de kamer van mijn pleeg-broertje kwam
wilde ik naar binnen gaan
om hem gedag te zeggen
maar ik wist dat ik dat niet moest doen
in de kamer hingen de slingers voor mijn verjaardag nog
want gisteren was ik veertien geworden
die hadden ze midden in de nacht opgehangen
't moest een verrassing zijn

maar ik had ze met de trap horen schuiven
en met elkaar horen kibbelen
hoe ze de touwtjes vast moesten maken
ik had een groot kado gehad
een tennisracket
dat konden ze nu beter terugbrengen
de tafel was al gedekt voor morgenvroeg
op m'n bord lag m'n bibliotheek-kaart
hé die was ik kwijt
ik ging zitten en begon te huilen
ze zouden het niet begrijpen
ze zouden denken dat ik bij hen niet gelukkig was
martijn zou de hele dag vragen waar ik naar toe was
en wanneer ik weer terug zou komen
ik voelde me ellendig
maar ik moest het doen
nu
voordat oom DJUKA en tante FAZILA kwamen
want dan zou ik 't helemaal niet meer kunnen
m'n rugzak had ik 's avonds al in het schuurtje gezet
ik had er m'n kleren in gedaan
en m'n walkman natuurlijk
die had ik zelf verdiend
toen ik het tuinpadje af liep
begon ik weer te janken
ik vond mezelf een slappeling
maar ik kon er niet mee ophouden
aan het eind van de straat bleef ik staan
en ik keek nog een keer om
ik kon nog terug
als ik nu terug zou gaan
en gewoon m'n krantenwijk zou doen
zou niemand ooit weten wat ik van plan was geweest
dan zou ik martijn wakker maken
en dan zouden we met z'n vieren ontbijten
in de verte kwam een vrachtwagen aangereden
toen ie voorbij kwam

reed ie door een grote plas
en kreeg ik een plens water over me heen
en opeens was het over
opeens was het niet moeilijk meer
alsof er een draadje was doorgeknipt
opeens wist ik weer
waarom ik terug moest naar foca
ik veegde de modder van m'n kleren
deed m'n rugzak om
en begon te lopen
het was donderdag 8 april 1993
half zes 's ochtends
het werd al licht

3

VERICA wat moet je
MIRAD dag meneer
ik ben MIRAD kovac
ik ben een vluchteling uit bosnië
VERICA gefeliciteerd
MIRAD ik ben serviër
ik wil terug
VERICA neem de trein zou ik zeggen
MIRAD ik dacht dat u me misschien kon helpen
VERICA hoe kom je aan m'n adres
MIRAD van iemand uit het asielzoekerscentrum meneer
die had u gesproken
aan de poort
hij zei dat u mensen zocht voor een karweitje
VERICA probeer jij me voor de gek te houden mannetje
MIRAD helemaal niet meneer
maar ik dacht dat ik misschien iets voor u kon doen
VERICA donder toch op
MIRAD hij zei dat het iets was met auto's die naar servië moesten
VERICA nou en

MIRAD ik zei dat ie zich vergiste
door de boycot van de verenigde naties mag er niks naar servië
ook geen auto's

VERICA en wat zei d-ie toen

MIRAD dat ie het zeker wist
u had het zelf tegen hem gezegd

VERICA zo

had ik dat zelf tegen hem gezegd

MIRAD ja meneer

en ik dacht

misschien kan ik met zo'n auto mee rijden

ik spreek servo-kroatisch

dus ik kan ook tolken

VERICA waarom moet jij zonodig terug

MIRAD ik wil mee gaan vechten meneer

de kroaten hebben mijn hele familie vermoord

VERICA wacht hier

ik moet 't met m'n baas bespreken

MIRAD dank u wel meneer

4

VERICA ik kon geen hand voor ogen zien

maar ik voelde

dat er nog iemand in de laadruimte van de vrachtwagen zat

misschien een van de soldaten

of zelfs meerdere

ik hield mijn adem in

en luisterde

maar ik hoorde niets

helemaal niets

de verhalen van mijn vader

dreven als giftige dampen door mijn hoofd

ik moest kalm proberen te blijven

kalm

MIRAD het duurde twee dagen voordat we vertrokken
ze konden me wel gebruiken
maar er moest nog wat geregeld worden
zei de man
en hij sloot me op in een klein donker kamertje
er stonden alleen een bed en een stoel
en het raam was dichtgespijkerd
twee keer per dag kwam de man me een blad met eten brengen
er waren geen boeken
trouwens
ik had toch niet kunnen lezen
want er was geen licht
de batterijen van m'n walkman waren op
ik durfde geen nieuwe te vragen
en zo begon ik weer te denken
aan mijn moeder
en aan de verhalen van opa kovac

VERICA mijn vader werd als oudste zoon
van een servische vader en moeder
geboren in kroatië
zijn familie woonde daar al eeuwenlang
toen ie tien was
in april 1941
vielen de Duitsers Kroatië binnen
elf dagen later moest het land capituleren
en kwamen de Ustasji aan de macht
een stel fascistische
die met steun van de Nazi's
alle Serviërs in Kroatië wilden uitroeien of deporteren

MIRAD op een dag kwamen de Ustasji naar het dorp waar opa
woonde

VERICA het was een warme dag in juli
de meeste mannen waren op het land
of in de fabriek aan het werk
terwijl de vrouwen thuis waren
met de kinderen

MIRAD niemand had ze zien aankomen

maar opeens waren ze overal
VERICA mijn grootmoeder hoorde geschreeuw en gehuil
ze keek uit het raam
en zag hoe een oude man door twee soldaten z'n huis uit werd
gesleept
ze verdwenen om de hoek van het huis
MIRAD even later hoorde ze een schot
VERICA mijn grootmoeder rende naar de deur
en schoof de grendel er voor
daarna deed ze vlug de luiken dicht
MIRAD toen ging ze met haar drie kinderen
in de kelder zitten
doodstil
VERICA mijn vader vertelde dat hij zo bang was
dat ie over z'n hele lichaam trilde
MIRAD maar z'n moeder zei
hou op
hou op zeg ik je
ben jij nou een man
terwijl hij pas tien was
VERICA toen begonnen de ustasji op de deur te bonken
MIRAD opendoen
schreeuwden ze
we weten dat hier serviërs wonen
onmiddellijk opendoen
VERICA even was het stil
toen klonk er een serie schoten
en met een donderend lawaai
werd de deur ingetrapt
MIRAD kom maar tevoorschijn
brulden ze
we weten dat jullie thuis zijn
of moeten we de hele boel in de fik steken
VERICA let goed op de kleintjes
fluisterde mijn grootmoeder tegen mijn vader
zorg dat ze geen kik geven
MIRAD en toen liep ze naar boven

VERICA in de kamer stonden zes soldaten
ze kon hun gezichten bijna niet zien
want er kwam alleen licht door de
opengetrapte deur

MIRAD ze deed de kelderdeur achter zich dicht
en zei
wat kan ik voor u doen

VERICA stom natuurlijk
wie zegt er nou zoiets

MIRAD even was het stil
toen begonnen de mannen bulderend te lachen
wat kan ik voor u doen
wat kan ik voor u doen

VERICA bind haar vast
zei een van de soldaten
toen ze uitgelachen waren
op de tafel

MIRAD vier mannen grepen haar ruw beet
en duwden haar met haar rug op de tafel
ze stopten een prop in haar mond
en bonden haar armen en benen
met prikkeldraad
aan de tafelpoten vast

VERICA daarna werd ze door alle zes soldaten verkracht

MIRAD ze maakten haar niet eens los
toen ze weggingen

VERICA kan je man ook 'ns zien
wat jij zoal doet als hij weg is
had er een gezegd

en toen hadden ze weer zo bulderend gelachen

MIRAD ondertussen was buiten het schieten opgehouden

VERICA beneden in de kelder

was de jongste op mijn vaders schoot in slaap gevallen

MIRAD en na een tijdje was het weer net zo stil
als voordat de ustasji gekomen waren

VERICA toen mijn vader eindelijk naar boven durfde
zag ie z'n moeder

naakt
en met bloed besmeurd
op de keukentafel liggen
MIRAD hij durfde bijna niet te kijken
VERICA haar hoofd hing achterover
en ze had haar ogen dicht
MIRAD hij liep naar haar toe
voorzichtig haalde hij de prop uit haar mond
VERICA ze bewoog zich niet
ze deed alleen haar ogen open
en keek haar zoon aan
MIRAD zorg dat de kleintjes in de kelder blijven
fluisterde ze
tot ik ben aangekleed
VERICA mijn vader deed de kelderdeur vlug weer dicht
toen begon hij het prikkeldraad los te maken
MIRAD en vertel niemand wat je gezien hebt
zei ze nog
ook je vader niet
VERICA maar die kwam het natuurlijk toch te weten
hoe kun je zoiets nou voor je eigen man verbergen
MIRAD de volgende dag besloten ze te
vluchten
naar Servië
voor het te laat was

5

VERICA maar het was al te laat
voor mijn vader was het al te laat
hij was tien
en opeens was ie geen kind meer
opeens waren alle kinderdromen voorbij
hij had in de muil van het monster gekeken
en plotseling was ie volwassen geworden

monsterlijk volwassen
hij zou nooit meer met knikkers kunnen spelen
en nooit meer kunnen geloven
in een toekomst als bergbeklimmer of voetbalheld
voortaan zou er onder z'n kussen
altijd een mes liggen
en achter goedwillende woorden
zou hij kwade bedoelingen zoeken
op de dag dat ie z'n handen had opengehaald
aan het prikkeldraad waarmee z'n moeder was vastgebonden
was z'n wereld uiteengevallen
in goeden en kwaden
de goeden waren wij
en de kwaden waren zij
de kroaten
de anderen
en samen kon dat nooit wat worden
dus toen milosevic
zo'n tien jaar geleden
met z'n haatcampagne begon
zat m'n vader klaar om het vuurtje op te stoken
en toen ik met mijn man trouwde
een moslim
kwam hij niet op de bruiloft

6

MIRAD twee dagen in een donker hok
dat is lang
heel lang
je moet oppassen dat je niet begint te malen
maar het is ook leerzaam
want elke minuut van de dag en de nacht
ben je alleen met jezelf

en zo kwam ik erachter
dat ik helemaal niet naar foca wilde
om mijn moeder te zoeken
dat dacht ik
dat had ik ook geschreven aan oom DJUKA en tante FAZILA
maar dat was niet zo
ik geloofde helemaal niet meer
dat mijn moeder nog leefde
ik wilde gewoon terug
om 't ze betaald te zetten
ze zouden ervoor moeten boeten
de serviërs
hoe dan ook
't kon me niet schelen
of ik zou blijven leven
als ik maar iets terug kon doen
toen we zouden vertrekken
kwam er een grote blauwe mercedes voorrijden
met een schuifdak en leren bekleding
echt een patsers-auto
en opeens wist ik voor wie d-ie was
de avond daarvoor hadden ze met elkaar zitten praten
ik had geprobeerd ze af te luisteren
maar ik kon niks verstaan
alleen een naam
arkan
daar hadden ze het steeds over
eerst wist ik niet wie dat was
maar toen schoot het me weer te binnen
dat was die oorlogsmisdadiger
die in bosnië een eigen leger had
ik had daar op de tv een reportage over gezien
die auto was natuurlijk voor hem
die hadden ze gestolen
en die moest nu naar servië gesmokkeld worden
ik kreeg 't opeens benauwd
en wilde wegrennen

maar een van de mannen pakte me bij m'n arm en zei
ho ho
waar gaat dat naar toe
ik moet nog even naar de wc zei ik
dat kan zei d'ie
ga ik even met je mee
op de wc vroeg ik me af wat ik moest doen
als ik meereed
zou ik de grootste moordenaar van bosnië helpen
als ik niet meereed
hoe kwam ik dan nederland uit
want er was natuurlijk allang een opsporingsbevel gegeven
komt er nog wat van riep de man
ik kwam langzaam overeind
trok de wc door
liep naar de auto
en ging naast de bestuurder zitten
goede reis
zei de man
en bel nog 'ns
als je je eerste granaat hebt gegooid

7

VERICA achteraf had ik niet zo bang hoeven zijn
in de laadruimte van de vrachtauto zaten alleen een paar vrouwen
zoals ik
ik denk ook uit foca
ik kende ze niet
en we hebben ook niet met elkaar gesproken
waarschijnlijk hadden we alle vier
hetzelfde vreselijke geheim
godzijdank stopten we onderweg niet
we reden regelrecht naar een servisch kamp
in de bergen

en toen we daar uitstapten
was de eerste die ik zag
m'n eigen broer milos
MIRAD godverdomme
wat doe jij hier
VERICA kan ik beter aan jou vragen
MIRAD waarom heb je niet gezegd dat je servisch bent
VERICA ik ben niet servisch
MIRAD o nee
wat ben je dan wel
VERICA joegoslavisch
MIRAD joegoslavië bestaat niet meer
VERICA dat zeg jij
MIRAD je bent godverdomme servisch
wie heeft je opgepakt
VERICA doet er niet toe
MIRAD dat maak ik wel uit
wie was het
hoe zag ie eruit
wat deed ie
VERICA wou je dat echt weten
MIRAD als ie ook maar een vinger naar je heeft uitgestoken
maak ik hem af
VERICA fijn
ben ik blij mee
MIRAD nou
wie was het
VERICA laat maar
zorg liever dat ik weer terug kom
MIRAD was het die lange
of die dikke met die kale kop
VERICA milos asjeblijft
ik wil alleen maar terug
MIRAD je kunt niet terug
VERICA wat zeg je
MIRAD je kunt niet terug
VERICA waarom niet

MIRAD het is oorlog

snap dat dan

VERICA maar jij bent toch m'n broer

MIRAD wat heeft dat er mee te maken

VERICA je bent hier toch commandant

of zoiets

MIRAD precies

daarom

VERICA dat meen je niet

MIRAD het spijt me

maar zo is het

VERICA dat kun je niet menen milos

MIRAD dacht je dat ik jou kon laten gaan

omdat je m'n zuster bent

een servische

getrouwd met een moslim

dacht je dat m'n mannen dat zouden pikken

VERICA wat ben jij een hufter

MIRAD ik zal zorgen dat je naar een of ander kamp kunt

VERICA wat ben jij een verschrikkelijke hufter

MIRAD hou je nou maar kalm

je had ook in 'n vrouwen-hotel terecht kunnen komen

VERICA wat voor hotel

MIRAD weet je best

VERICA milos kovac

dat je een klootzak bent

dat wist ik al lang

maar dat je zo erg was

dat wist ik nog niet

MIRAD hooguit een paar weken

dan hebben wij foca in handen

en dan kun je terug

VERICA en dat moet ik geloven

MIRAD laat ik ondertussen je man weten

waar je zit

VERICA heb jij ooit een belofte gehouden

MIRAD dan geloof je 't niet

VERICA milos asjeblijft
breng me terug
ik smEEK het je
hoe zou jij 't vinden
als je kinderen hun moeder moesten missen
djelana en MIRAD zullen niet weten waar ik blijf
ze zijn familie van je

MIRAD mijn familie bestaat alleen uit serviërs
volbloed serviërs

VERICA schoft
fascist
jij hebt geen genade
met niemand
ik wist 't
en als ik probeer te ontsnappen

MIRAD wordt je neergeschoten
dat zijn de instructies

VERICA jouw instructies

MIRAD ja
mijn instructies

VERICA wat voor kamp is dat

MIRAD voor serviërs die uit bosnië of kroatië zijn gevlucht
vandaaruit kun je naar een gastgezin

VERICA wanneer

MIRAD moet ik nog bekijken

VERICA dank je milos
dank je wel
als er een god is
zal die je zeker belonen

8

MIRAD zeg maar patrick
zei de man die de mercedes bestuurde
en als ze bij de grens iets vragen
dan heet je ratko lipovic
en je spreekt alleen servo-kroatisch

ik ben een vriend van je vader
en ik breng je naar huis
in het dashboard-kastje ligt je paspoort
ik keek op m'n horloge
en zag dat het bijna elf uur was
vrijdag 10 april 1993
tweeëntwintig uur achtenvijftig
over een half uur zouden we nederland uit zijn
misschien zou ik er nooit meer terug komen
ik dacht aan martijn
aan abdul en rostam
en aan m'n pleegouders
toen ik voor het eerst nederlands
hoorde
leek het wel een geheimtaal
maar ik had het in die zeven maanden toch aardig geleerd
misschien kon ik later tolk worden
als er een later zou zijn tenminste
ergens in duitsland begon patrick op te scheppen
dat ie arkan de roofkat nog kende uit de tijd
dat ze samen in de bijlmerbajes zaten
in 1981
allebei voor een paar gewapende roofovervallen
arkan had zeven jaar voor de boeg
en hij vier
en toen hadden ze samen een plan bedacht
om te ontsnappen
ik keek uit het raam
we reden door een bergachtig landschap
ik moest denken aan al die keren
dat ik met onze overbuurman uit foca was meegereden
die was vrachtwagenchauffeur
dus toen ik zeven was
wilde ik dat ook worden
als ik niet naar school hoefde
mocht ik met hem mee
dan zat ik de hele dag naast hem in de cabine

bovenop een omgekeerde bierkrat
en dan trok de hele wereld
ons hele joegoslavië
met alle bergen en bossen
rivieren en akkers
dorpen en dalen
als een film aan me voorbij
wil je niet weten hoe dat ging
die ontsnapping
vroeg patrick
natuurlijk wel zei ik
en toen begon ie een heel verhaal over handlangers
en een revolver die over de gevangenis muur was gegooid
uiteindelijk was arkan ontsnapt
hij niet
maar dat was pure pech
zou hij nog leven
onze overbuurman
hij had tot 't laatst gevochten
om foca te verdedigen
hij was vast ook naar zo'n kamp gestuurd
net als oom DJUKA en ikzelf
later
ik voelde opeens m'n ribben weer
ik keek naar patrick
en dacht
zal ik 'm overhoop steken
met m'n zakmes
als ie slaapt
maar toen bedacht ik dat ie gewoon een meeloper was
't ging niet om hem
maar om diegenen die deze oorlog begonnen waren
bij de grens met hongarije
ging patrick weer verder met z'n achterlijke praatjes
weet je dat ie nou in bosnië zit
de roofkat
daar heeft ie een leger van drieduizend servische vrijwilligers

arkans tijgers
noemen ze zich
zij waren zo'n beetje de eersten
die begonnen met het opruimen van die moslims
etnische schoonmaak noem je dat
heb je die foto's in time magazine niet gezien
hoe ze met van die zwarte capuchons over hun hoofd
moslims afmaakten
als varkers
nee jongen
die arkan is geen mietje
daar kun jij nog heel wat van leren
ik ook trouwens
als ik deze auto heb afgeleverd
ga ik een tijdje meedoen
met die tijgers van hem
lijkt me wel geinig

9

VERICA hoe vaak mijn vader 't ons verteld heeft
weet ik niet meer
ontelbare keren
steeds weer moest ie het vertellen
we konden 't niet meer horen
hoe hij als jongen van tien was gevlucht uit kroatië
en hoe hij van niemand afscheid had mogen nemen
zelfs niet van josip
zijn beste vriend
MIRAD als opa kovac een verhaal vertelde
was ik altijd jaloers
toen ie tien was had ie al van alles meegemaakt
z'n leven leek wel een spannend jongensboek
met het ene na het andere gevaarlijke avontuur
terwijl dat van mij alleen maar saai was

want foca was echt een gat
daar gebeurde nooit wat
VERICA josip en z'n ouders zijn kroaten
we kunnen niet voorzichtig genoeg zijn jongen
had z'n moeder gezegd
ons leven hangt ervan af
MIRAD toen het donker was
en iedereen in het dorp sliep
waren ze de deur uit geslopen
VERICA het was een heldere nacht
MIRAD zonder een woord te zeggen
liepen ze het dorp door
VERICA mijn vader wist
dat ie hier nooit meer terug zou komen
MIRAD toen ze langs het huis van josip kwamen
kon ie z'n tranen bijna niet bedwingen
VERICA maar toen dacht ie weer
aan wat z'n moeder in de kelder
tegen hem had gezegd
MIRAD hou op
hou op zeg ik je
ben jij nou een man
VERICA even buiten het dorp begon het bos
en na een tijdje
kwamen ze bij een open plek
MIRAD daar stonden al zo'n honderd mensen te wachten
twintig families
ze hadden allemaal dezelfde bagage bij zich
alleen een paar dekens
wat huisraad
en wat levensmiddelen
VERICA mijn vader kende ze allemaal
hij had alleen nooit geweten
dat 't serviërs waren
MIRAD één man kende hij niet
die man ging alle groepjes af
en haalde overal een klein pakje op

VERICA een pakje bankbiljetten

want die meneer is onze gids

zei m'n grootmoeder later tegen m'n vader

die mogen we wel heel dankbaar zijn

MIRAD de tocht zou te voet ongeveer een week duren

en ze zouden voornamelijk door bossen en over bergpaden moeten lopen

om te zorgen dat ze niet gezien werden door de ustasji

VERICA de eerste dagen ging alles goed

maar op de vierde dag zei de gids

dat nu het gevaarlijkste deel van de tocht kwam

MIRAD ze moesten door een smalle strook bos

van tien kilometer lang

en nog geen driehonderd meter breed

VERICA aan de ene kant van het bos liep een rivier

aan de andere kant lag een groot legerkamp van de ustasji

MIRAD ze moesten zo snel mogelijk doorlopen

en geen enkel geluid maken

anders zouden ze onherroepelijk worden gepakt

VERICA en wat er dan zou gebeuren

daar durfde niemand aan te denken

MIRAD er gingen geruchten dat een eerdere groep vluchtelingen

was gesnapt omdat er een kind had gehuild

VERICA ze zouden allemaal zijn vermoord

en hun lichamen zouden in de rivier zijn gesmeten

MIRAD of dat waar was

wilde de gids niet zeggen

maar hij wilde ook niet samen met de vluchtelingen het bos door

hij zou hen aan de andere kant wel weer treffen

zei d'ie

VERICA vijftig jaar later

wist mijn vader nog precies hoe het gebeurde

MIRAD toen ze halverwege het bos waren

klonk er opeens een schot

VERICA iedereen begon in paniek te rennen

maar mijn vaders jongste broertje

dat op m'n grootmoeders arm in slaap was gevallen

schrok wakker
en begon hard te huilen
MIRAD iedereen rende door
want de gids had gezegd
dat ze in geen geval moesten stoppen
VERICA mijn grootmoeder probeerde zo goed en zo kwaad als het
ging mee te komen
terwijl ze zich koortsachtig afvroeg
wat ze moest doen
MIRAD de ustasji waren misschien vlakbij
als het kind bleef huilen
zou het iedereen verraden
VERICA mijn grootvader liep al de hele tocht
vooraan bij de mannen
dus die kon haar ook niet helpen
MIRAD opeens pakte ze een deken
en drukte die op het gezicht van haar zoontje
VERICA het gehuil hield op
mijn grootmoeder rende en struikelde door
maar toen ze de deken voorzichtig probeerde los te laten
begon het gehuil opnieuw
dus duwde ze de deken weer terug
MIRAD niemand wist hoelang ze zo voortgerend hadden
maar tenslotte ging de stoet weer wat langzamer lopen
VERICA toen zag mijn vader
dat zijn moeder geluidloos
maar verschrikkelijk huilde
de tranen stroomden over haar gezicht
MIRAD hij ging dicht naast haar lopen
maar durfde niets te zeggen
VERICA na een tijdje sloeg ze de deken terug
en terwijl ze doorliepen
liet ze mijn vader
het gezicht van z'n broertje zien
MIRAD het was blauw
en heel stil

VERICA toen gaf mijn grootmoeder haar dode kind een kus op 't
voorhoofd
deed de deken weer dicht
en legde hem langs de kant van de weg
MIRAD in de verte konden ze het einde van het bos zien
VERICA ze gaf m'n vader een hand
MIRAD en zo liepen ze verder

10

VERICA een kind verliezen
ik dacht altijd
dat dat het ergste was
wat een vrouw kon overkomen
maar een kind krijgen
kan net zo erg zijn
zes weken lang had ik niks in de gaten
milos had me naar een armoedig vluchtelingenkamp in servië laten
brengen
daar hoorde ik dat foca nu permanent belegerd werd
en dat niemand de stad meer in of uit kon
bij de beschietingen zouden veel doden en gewonden vallen
ik was ten einde raad
hele dagen liep ik als een gek door het kamp
ik klampte iedereen aan
om te vragen of iemand iets wist over m'n man en m'n kinderen
maar niemand wist wat
of ze wilden niks zeggen
aan de servische soldaat dacht ik geen seconde
en toen kwam die afschuwelijke twintigste mei
ik was de hele dag al op van de zenuwen
ik schrok van elk geluid
en ik trilde voortdurend
ik wist niet wat er met me aan de hand was
tot ik bedacht dat ik allang ongesteld had moeten zijn
het was alsof iemand met een steen op m'n hoofd sloeg

als ik zwanger was
was het van hem
van die soldaat
ik voelde me over m'n hele lichaam
verstijven
ging op de rand van m'n bed zitten
en wachtte
wachtte
wachtte
maar er gebeurde niets
en langzaam
maar onherroepelijk
groeide het besef
dat mijn buik een gezwel herbergde
een gezwel
dat zou uitgroeien tot een kind van de oorlog
dat de vijand
na mijn familie
nu ook mijn lichaam was binnengedrongen
vijftig jaar geleden had mijn vader het monster in de muil gekeken
nu was het mijn beurt

11

VERICA zo
dus jij bent die jongen
die meegekomen is uit holland
MIRAD jawel meneer
VERICA meneer
ik ben geen meneer
hier op 't slagveld heet ik arkan
voor iedereen
ook voor jou
weet je wat dat betekent
MIRAD jawel

roofkat

VERICA precies

heb je zeker uit de krant

MIRAD nee

van patrick

VERICA patrick wie

MIRAD die de auto reed

VERICA o die eikel

aardig wagentje niet

hoe heet je eigenlijk

MIRAD ratko lipovic

VERICA heb ik ook in je paspoort zien staan

vakwerk

maar nou je echte naam

MIRAD MIRAD

VERICA MIRAD

is dat servisch

MIRAD ja

VERICA nog nooit gehoord

en je achternaam

MIRAD kovac

VERICA da's beter

MIRAD kovac

toch eigenaardig

familie van commandant milos kovac

MIRAD dat is mijn oom

VERICA ahhh

zijn we weer thuis

en wanneer meldt jij je aan als vrijwilliger

MIRAD ik ben pas veertien

VERICA maakt me niet uit

een training van een middag

en je kunt een handgranaat gooien

of weet je al hoe zo'n ding werkt

MIRAD nee

VERICA dan blijf jij mooi een paar dagen hier

leggen de jongens jou dat 'ns

piekfijn uit
MIRAD maar ik moet naar foca
VERICA waarvoor
MIRAD naar m'n moeder
VERICA woont die daar
MIRAD ja
VERICA en je vader
MIRAD ook
maar die is dood
neergeschoten door de moslims
VERICA schoften
weer een reden om er nog 'ns een paar te pakken te nemen
hoe wou je daar naar toe
MIRAD weet ik nog niet
VERICA over een week gaat er een patrouille die kant op
kun je 'n end meerijden
tot die tijd blijf je hier
en je doet mee aan de training van de rekruten
een servische jongen van veertien
die niet met wapens kan omgaan
belachelijk
MIRAD ja meneer
goed meneer

12

VERICA vanaf die dag was de tijd een valkuil ieder uur nam ik me
voor
mezelf
en dat verschrikkelijke kind
in de rivier te verdrinken
maar als ik dan aan de rand van het water stond
herinnerde ik mij al die keren
dat ik met MIRAD en djelana
aan de oevers van de drina had gezeten

en weigerden m'n voeten verder te gaan
de tijd een valkuil
en mijn buik een tijdbom
op een nacht probeerde ik het kleine monster
met een gloeiende breinaald naar buiten te krijgen
maar ik viel flauw
en daarna
waakten de andere vrouwen over mij
als over iemand
die ontoerekeningsvatbaar is
de oorlog breidde zich ondertussen uit
en met haar mijn angst
zouden mijn kinderen nog leven
wat zou mijn man zeggen
als hij hoorde wat er met mij gebeurd was
zou ons huis er nog staan
ons kamp werd voller en voller
elke dag hoorde ik over gruweldaden van kroaten en moslims
erger dan in de verhalen van mijn vader
er was een schreeuwend tekort aan alles
levensmiddelen kleren babyvoeding speelgoed medicijnen
en niemand die ons hielp
later hoorde ik
dat de westerse landen alle vluchtelingen hielpen
behalve die in Servië
en toen
op 30 juli 1992
kwam Milos naar het kamp
ik zag hem in de verte aankomen
en mijn wereld stortte in
MIRAD het spijt me
het spijt me VERICA
VERICA nu was hij
die verschrikkelijke broer
het enige wat ik nog had
MIRAD ze zijn dood
alledrie

VERICA en dat verschrikkelijke kind natuurlijk
dat had ik ook nog
MIRAD hoor je me
VERICA dat zou ervoor moeten boeten
reken maar
MIRAD ze zijn alledrie dood
VERICA over vijf maanden zou het uit mijn buik kruipen
dat kind van de duivel
MIRAD wil je niet weten hoe het is gebeurd
VERICA als het er uit was
zou ik het met z'n eigen navelstreng wurgen
MIRAD VERICA
VERICA daarna zou ik eindelijk het water in kunnen lopen
MIRAD je man en je kinderen zijn dood
maar je kunt terug naar foca
VERICA want welke moeder kan tegelijkertijd
een kind krijgen
en er twee verliezen
MIRAD je huis staat er nog
VERICA ja ja
m'n huis staat er nog
toen heb ik niets meer gezegd
vijf maanden lang
kwam er geen woord over m'n lippen
m'n broer bracht me naar foca
daar woonde ik in m'n eigen huis
als het overblijfsel
van iemand die ooit bestond
en uit het raam
zag ik de resten
van een stad
die ooit bestond
en al die tijd droeg ik
samen met een onmenselijke vrucht
een onmenselijke stilte met mij mee
een stilte die bestond uit
haat en wanhoop

en waarin pas een scheur kwam
toen de pijn ondraaglijk werd
op de avond van z'n geboorte

13

MIRAD twee dagen voordat de patrouille zou vertrekken
wist ik 't
't was een verschrikkelijk plan
maar 't liet me niet meer los
eindelijk zou ik 't ze betaald kunnen zetten
de training van de tijgers was walgelijk
ze lieten zien
hoe je met 'n enkele haal van 'n jachtmes
iemand de keel kon afsnijden
of hoe je met een vlammenwerper
in één keer een hele rij mensen kon verbranden
maar ik lette goed op
tussen sokolac en rogatica
ongeveer tachtig kilometer van foca
was het zover
het was dinsdag 20 april 1993
's middags om half een
we reden in een open jeep van het oude joegoslavische leger
de patrouille bestond uit drie jonge soldaten
van een jaar of twintig
en een oudere man
die de hele tijd beweerde
dat de moslims in bosnië een islamitische
staat wilden stichten
de anderen luisterden niet eens
die hadden het alleen over voetbal
voordat ze tijgers werden
waren ze net als arkan
fanatieke supporters van rode ster belgrado
een van hen had net een dochter gekregen
hij had haar nog niet eens gezien

maar hij had al wel foto's
en die moesten we allemaal bekijken
hij had een hele jonge vrouw
toen ze honger kregen
reed de chauffeur een bospad in
en stopte op een mooie plek
ze haalden hun proviand tevoorschijn
en begonnen te eten
ik had gezegd dat ik slaap had
en dat ik nog even in de jeep wilde blijven liggen
tussen m'n oogharen door keek ik naar de soldaten
ze zaten dicht bij elkaar
op ongeveer vijftien meter afstand van de jeep
ik had maar één handgranaat
ik zou meteen goed moeten gooien
ik trok de slagpen er uit
en ging rechtop in de jeep staan
'n fraktie van 'n seconde twijfelde ik
ik kon ook niet gooien
dan zou ik er over vier tellen niet meer zijn
dan was ik van alles af
maar m'n arm aarzelde niet
ik gooide de handgranaat
en dook weg
een ogenblik was het stil
toen klonk er een geweldige klap
daarna niets meer
voorzichtig kwam ik achter de jeep vandaan
het was een afschuwelijk gezicht
de plek waar de soldaten hadden gezeten
was een grote plas bloed
waarin armen en benen dreven
ik draaide me om en begon naar foca te lopen
ik probeerde me trots en tevreden te voelen
ik had m'n vader en m'n zusje gewroken
maar ik voelde me alleen maar moe en misselijk
ik realiseerde me

dat er niets was veranderd
ik had vier mannen vermoord
en alles was hetzelfde gebleven

14

VERICA toen de weeën begonnen
op de avond van de 31e december 1992
waarschuwde ik niemand
maar deed de deuren op slot
en de luiken voor de ramen
terwijl ik mijn tanden op elkaar klemde
legde ik alles klaar
vastbesloten om dit gezwel
in stilte ter wereld te brengen
om het daarna in een andere
nog diepere stilte
te laten verdwijnen
urenlang beukte de pijn
tegen mijn lichaam
zoals de haat en het verdriet
al maandenlang
tegen mijn ziel beukten
toen de pijn het van de stilte dreigde te winnen
stopte ik een prop in m'n mond
en bond er een lap voor
zo wachtte ik op het allerverschrikkelijkste ogenblik
jarenlang was ik bang geweest voor de oorlog
nu was ik hem zelf
toen nam het kwaad een laatste aanloop
in een orkaan van zweet en bloed
voelde ik mijn buik leeg worden
en zakte ik weg
in een verdriet zo groot
dat het een genade werd

tenslotte hoorde ik ergens ver weg
een zacht gehuil
ik richtte mij op
en zag iets tussen mijn benen liggen
het was geen monster
geen duivel
geen gezwel
maar een mens
een kind
een jongetje
ik nam het op
legde het tegen mijn borst
en wist dat ik verder zou leven

15

MIRAD ik deed er twee dagen over
om van rogatica naar foca te komen
't waren de afschuwelijkste dagen van m'n leven
ik kon alleen maar denken
aan de soldaten
die ik vermoord had
dat het dochttertje van die ene soldaat
haar vader nooit zou kennen
en dat z'n vrouw nu weduwe was
ook al was ze pas zeventien
toen ik in foca aankwam
zag ik meteen
dat de moskee was verdwenen
met de grond gelijk gemaakt
ik ging onze straat in
en zag tot m'n stomme verbazing
dat ons huis er nog stond
ik liep er om heen

en zag dat er luiers en babykleertjes aan de waslijn hingen
van serviërs natuurlijk
die ons huis hadden ingepikt
en toen ging de deur open

VERICA ik was net bezig met de was
ik liep naar buiten om nog wat op te hangen
en toen zag ik aan de overkant van de straat
een jongen staan
hij deed me aan MIRAD denken
hij zag er bleek en ongewassen uit
en hij stond maar
naar het huis te staren

MIRAD er kwam een vrouw naar buiten
met een baby op d'r arm
en een emmer wasgoed
ze was ongeveer zo groot
als m'n moeder
maar dan magerder
veel magerder

VERICA een ogenblik dacht ik
misschien is 't MIRAD
maar dat denken alle mensen
als er iemand dood is
van wie ze hielden

MIRAD de vrouw begon de was op te hangen
met een hand
heel onhandig
net zo onhandig als m'n moeder
en ze keek steeds achterom
alsof ze een spook zag

VERICA ik kon er niks aan doen
maar door m'n tranen heen
moest ik naar hem kijken
steeds weer

MIRAD ik kreeg een heel raar gevoel
alsof die vrouw
echt m'n moeder was

maar dat kon niet
want m'n moeder was veel dikker
en ze had ook geen baby
VERICA als milos nou 'ns gelogen had
MIRAD opeens begon ik langzaam naar haar toe te lopen
zomaar
ik wist niet waarom
VERICA dat zou toch kunnen
hij loog zo vaak
MIRAD en met iedere stap
werd dat gevoel sterker
VERICA toen ik me omdraaide
was de jongen vlakbij
hij stond nog maar drie meter van me af
en hij zei maar een woord
MIRAD mama

epiloog

MIRAD mam
denk je dat de oorlog nou vlug afgelopen is
VERICA ik weet 't niet
wanneer is een oorlog voorbij
als er niet meer wordt geschoten
of als er niet meer wordt gehaat
MIRAD denk jij nog vaak aan papa
VERICA iedere dag
MIRAD en aan djelana
VERICA ook
MIRAD hoe kunnen we dan gewoon
verder leven
VERICA we leven wel verder
maar niet gewoon
MIRAD ik ben vandaag gaan vissen in de drina

en ik heb helemaal niet aan ze gedacht
VERICA zo gaat dat
en zo moet dat gaan
MIRAD en jij
vergeet jij ze wel 'ns
VERICA nog niet
maar dat komt wel
MIRAD ga je dan mee naar de plek
waar ik papa's hand heb begraven
VERICA ja
ja dat beloof ik je
kom 'ns bij me zitten
heb je oom DJUKA en tante FAZILA al geschreven
MIRAD natuurlijk
en martijn ook
VERICA mooi
vertel 'ns
als de oorlog voorbij is
wat ga je dan doen
MIRAD werken denk ik
geld verdienen
voor ons drieën
VERICA ik zou willen dat je weer naar school ging
je wou toch journalist worden
net als oom DJUKA
MIRAD wie moet er dan voor jullie zorgen
VERICA dat kan ik zelf
ik ben pas vijfendertig
ik ben geen oud mens
of is dat 't niet meer
journalist
MIRAD jawel
VERICA nou dan
en als je klaar bent met je studie
weet je wat je dan moet doen
MIRAD nee
VERICA het verhaal van deze oorlog schrijven

Mirad een jongen uit Bosnië – Ad de Bont

zodat niemand vergeet
hoe verschrikkelijk
en hoe zinloos die was
afgesproken
MIRAD afgesproken

MIRAD een jongen uit Bosnië ging bij toneelgroep Wederzijds in première op 12 oktober 1993*

Spel

Deel 1

DJUKA Erik de Vogel

FAZILA Marieke van Weelden

Deel 2

MIRAD Rob Vriens

VERICA Marieke van Weelden

Regie Ad de Bont

* Nog in hetzelfde seizoen werd MIRAD door zeven Nederlandse gezelschappen op het repertoire genomen. Aan het einde van het seizoen 1995/1996 was de tekst in veertien talen vertaald en werd het gespeeld van IJsland tot Israël: zeventig theatergroepen gaven in totaal meer dan vijfduizend voorstellingen.

79 Ad de Bont (Amsterdam, 1949) begon in 1975 met zijn werkzaamheden als acteur, regisseur en schrijver van jeugdtheaterteksten. Hij werkte bij verschillende theatergezelschappen, zoals cabaretgroep Vangrail, kindercabaret Potvoordrie en jeugdtheatergroep Mevrouw Smit U.A. In 1982 werd hij artistiek leider van Theatergroep Wederzijds, tot 1987 samen met Allan Zipson. Na de fusie van Wederzijds met Huis aan de Amstel tot De Toneelmakerij voerde Ad de Bont daar tussen 2009-2012 samen met Liesbeth Coltof de artistieke leiding. Steeds terugkerende thema's in zijn werk zijn absurditeit en een groot maatschappelijk engagement. Veel van zijn teksten zijn in andere talen vertaald en worden in het buitenland opgevoerd. In Duitsland is hij één van de meest gespeelde levende Nederlandse auteurs. Ad de Bont won met zijn werk verschillende onderscheidingen in binnen- en buitenland.

Toneelwerk

Mehmet de Veroveraar – 2012

Thaibox Verdriet – 2010

Anne en Zef – 2009

Batte – 2008

De dwaze vader – 2007

Haram – 2007

Een Odyssee – 2007

De Hompelaar – 2007

Moeder Afrika – 2004

De Luistering – 2004

Vosje – 2000

Rupa Lucian, kind van Roemenië – 1996

De dochter van de boevenkoning – 1995

Kool-Vis-As – 1994

MIRAD, een jongen uit Bosnië – 1993

De opruiming – 1992

De papegaaijenjas – 1991

De ballade van Garuma – 1988

Het verhaal van de duivel – 1986

De wees van Chao – bewerking – 1986

Het verdronken land van Milo – 1985

Schemer en kopzorg – 1984

Het bijzondere leven van Hilletje Jans – 1983

Geheime vrienden – 1982